

Skabelsen ifølge Augustin, Luther og jødisk-kristen tradition: Pludselig, fuldmoden og for nylig

Cand.theol ph.d. Peter Olsen
Fjellhaug International University College
og Dansk Bibel-Institut
po@dbi.edu

Resumé

Hvordan skal vi læse Bibelens skabelsesberetning? I det meste af kirkens historie er den blevet læst som en historisk troværdig beretning om noget, der faktisk skete engang for ikke så længe siden. Gud skabte verden af intet, pludseligt og for relativt nylig. Det betyder også, at Gud skabte en verden, der fra første øjeblik var moden og velfungerende. I den kristne tradition har de fleste desuden sagt, at Gud brugte seks naturlige dage på at skabe. *Aurelius Augustin* skiller sig ud med den påstand, at Gud skabte alt på ét øjeblik. Gud brugte altså ikke seks dage på det. Artiklen forklarer, hvordan Augustin så forstår de seks dage i 1 Mos 1. Artiklen viser også, at *Martin Luther* ligesom mange andre har afvist Augustins forklaring som en uacceptabel allegorisering. Sidst i artiklen udfoldes med anvendelse af bl.a. *C.S. Lewis* Bibelens 'underteologi'; dvs. Bibelens forståelse af dens egne underer, inklusive skabelsen.

Nøgleord

Skabelse – Mirakel – Under – Allegori – Syndfloden – Kompatibilisme

Keywords

Creation – Miracle – Wonder – Allegory – The Flood – Compatibilism

Augustins 'videnskabelige' tolkning af skabelsen

Den store, nordafrikanske biskop, *Aurelius Augustin* (354-430), voksede op med en kristen mor og en hedensk far. Som ung vendte han ryggen til sin mors kristendom og tilsluttede sig manikæismen, der hævder, at alt er udtryk for den evige kamp mellem en åndelig lysverden og en materiel mørkeverden. Disse to verdener og deres guder er lige stærke. Det er forklaringen på den stadige kamp mellem godt og ondt. Menneskets sjæl stammer fra lysverdenen, men er blevet fanget i et legeme, der stammer fra mørkeverdenen. Frelse består i, at sjælen river sig løs og vender tilbage til lyset, for det materielle er noget skidt. Men Augustin fandt aldrig ro med den forklaring. I 386 vendte han om til kristendommen. Det forblev dog en kamp for ham at forene sin tro med tidens bedste videnskab. Resten af sit liv brugte han derfor på at tænke Bibelen og filosofien sammen.

I Augustins samtid blev nyplatonismen via *Plotin* (204-270) betragtet som den mest videnskabelige verdensanskuelse: Al virkelighed kan føres tilbage til ét udeleligt punkt uden udstrækning, kaldet *Det Ene* (τὸ ἕν). Hele universet er strømmet ud derfra som såkaldte emanationer. Menneskets sjæl og legeme kommer altså det samme sted fra, men emanationerne er hierarkiske: Sjælen er tættere på *Det Ene* end legemet. Derfor bør sjælen bestemme over legemet, ellers vil impulser og begær føre mennesket på afveje. Det materielle er ikke noget skidt som i manikæismen, men det er af ringere kvalitet end det ikke-materielle.¹ Denne tankegang er ikke bibelsk, men den har i større eller mindre grad præget den kristne kirke lige siden antikken.

Som kristen skriver Augustin flere kommentarer til Bibelens skabelsesberetning, hvori han veksler mellem sine tolkninger. Han er da også i nyere tid blevet taget til indtægt for opfattelser, der ellers modsiger hinanden. Augustin mener selv, at han giver en ligefrem og bogstavelig tolkning af 1 Mos 1-3. Derfor kalder han to af sine bøger *De genesi ad litteram* (Om 1 Mosebog, bogstaveligt).² I dag vil vi sige, at hans fortolkninger er allegoriske, billedlige. Men det mener han ikke selv, at de er. Han forstår nemlig 1 Mos 1-3 om skaberværkets tilblivelse. Han omtolker ikke disse kapitler, så de i stedet handler om kirken eller om noget helt tredje. Alligevel kan vi godt sige, at hans varierende tolkninger er allegoriske.

Augustin hævder, at Gud skabte alting i ét nu. Der gik altså ikke seks dage, hvor de enkelte ting blev til ad flere omgange. Denne forestilling har både bibelske og filosofiske grunde. Sl 33,9 siger om Gud: ”*Han talte, og det skete, han befalede, og det stod der.*” Det svarer til 1 Mos 1, der gentagne gange siger: ”*Gud sagde... Og det skete.*” Det tyder jo på, at planter, dyr og alt andet stod fuldt færdige på et øjeblik, efter Guds befaling. Men i så fald var der vel ikke behov for seks gange 24 timer? Augustin citerer desuden adskillige gange et vers fra den apokryfe Siraks Bog: ”*Han, som lever evigt, skabte alting samtidigt*” (Sir 18,1).³ Sådan står der ikke i den autoriserede danske oversættelse af *Det gamle Testaments Apokryfe Bøger* fra 1998. Den siger: ”*Han, som lever til evig tid, har skabt det alt sammen.*” Augustins udgave af Sir 18,1 har en meningsforstyrrende fejl, idet ordet ’samtidigt’ ikke findes i den hebraiske original fra ca.180 f.Kr. eller i den græske oversættelse fra ca.120 f.Kr. Men Augustin læste ikke hebraisk og havde sparsomt kendskab til græsk. Han læste både GT og

¹ Karsten Friis Johansen: *Den europæiske filosofis historie. Antikken*, København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck 1998, 668ff; 733ff.

² Saint Augustine: *On Genesis*. The Works of Saint Augustine Vol.13, New City Press 2002. Augustins latinske kommentarer til 1 Mos kan læses i bind 34 af Jacques-Paul Migne: *Patrologia Latina*, Paris 1841-1855. Herefter forkortes denne serie MPL.

³ *De genesi ad litteram* 5,3,5-6. MPL 34,322f. Saint Augustine: *On Genesis*, 278f.

apokryferne på latin i *Vetus latina*, der var en latinsk oversættelse af en græsk oversættelse af de hebraiske manuskripter. Der er i øvrigt flere fejl i Augustins latinske Bibel, som giver ham anledning til fantasifulde overvejelser.⁴

Foruden disse bibelske argumenter prøver Augustin at få teksten til at passe med sit videnskabelige, dvs. nyplatoniske, verdensbillede. I begyndelsen skabte Gud noget af intet, men dog ved Ordet, som er Guds Søn og Guds Visdom.⁵ Det skabte var uformeligt og endda usynligt, som Augustins latinske Bibel fejlagtigt siger i 1 Mos 1,2. I dette ubestemmelige lå alt det øvrige som en slags sæd. Derfor kom det øvrige skaberværk derfra. Men det kom samtidigt, fordi Gud skabte alting samtidigt.⁶ Selv om Gud både har skabt og vil det materielle, er legemet alligevel af en ringere kvalitet end sjælen. Impulser til synd kommer fra det legemlige, det sanselige, som derfor må kontrolleres af sjælen.

Augustin kæmper med at forklare, hvorfor 1 Mos 1 beskriver seks adskilte skabelsesdage. Det første skaberord siger: ”*Der skal være lys*” (v.3). Det er skabelsen af engle i himlen, forklarer han. Når det bliver aften og morgen flere gange, er pointen, at englene sidenhen kommer til erkendelse af de forskellige ting, som Gud har skabt.⁷ Lyset går op for englene i flere tempi. Dette beskriver 1 Mos 1 billedligt med seks gange dagslys, der stiger op det ene efter det andet. Det samme gælder for menneskene. Augustin beskriver et menneskes vej til kristen tro som stadier med voksende erkendelse. Han udfolder skabelsesdagene som et billede på dette.⁸ I dag vil vi sige, at Augustin tolker skabelsesdagene allegorisk. Ifølge Augustin er disse dage dog også udtryk for Guds specifikke skabelse. Men Gud skabte det hele på én gang og samtidigt. I øvrigt skete skabelsen for relativt nylig. Augustin hævder, at der på hans tid er gået mindre end 6.000 år siden skabelsen.⁹

Selv om det er blevet forsøgt af kristne evolutionister, kan Augustin ikke tages til indtægt for nogen af de opfattelser, der gøres gældende i dag. Vi deler ikke længere hans såkaldt ’videnskabelige’ forudsætninger. Men vi kan bruge ham som en advarsel mod at lade den aktuelle videnskab bestemme vores bibellæsning. Før vi inddrager materiale udefra, skal vi lade Bibelen tolke sig selv, idet vi lader andre tekster i Bibelen kaste lys over f.eks. skabelsesberetningen.

Vi kan dog også se en grundlæggende struktur i Augustins skabelsesforståelse, der svarer både til Bibelens og til den kristne kirkes opfattelse gennem 2.000 år: Gud skabte verden af intet, og Han skabte pludseligt, fuldmønt og for nylig. Engang fandtes der ikke andet end Gud. Men så skabte Gud en verden, der straks sprudlede af liv både til vands, til lands og i luften. Dette gjorde Gud ifølge Augustin for 6.000 eller i dag for 7.000 eller måske 8.000 år siden.

⁴ Thomas Williams: “Biblical Interpretation”, i: Eleonore Stump and Norman Kretzmann eds.: *The Cambridge Companion to Augustine*, Cambridge University Press 2001, 59-70. Tim Chaffey: “An Examination of Augustine’s Commentaries on Genesis One and their Implications on a Modern Theological Controversy”, i: *Answers Research Journal* Vol.4 (2011), 89-101.

⁵ Aurelius Augustinus: *Augustins Bekendelser* (7,9 og 11,9), Sankt Ansgar Forlag 1998, 125; 226. MPL 32,740; 813.

⁶ *De genesi ad litteram* 6,10,17-6,11,19. MPL 34,346f. Saint Augustine: *On Genesis*, 310f.

⁷ Simo Knuutila: ”Time and creation in Augustine”, i: Stump and Kretzmann eds., 105. *De civitate Dei* 11,7-9; 29. MPL 41,322ff. Augustin: *Om Guds Stad*, Aarhus Universitetsforlag 2002, 485-488; 506f.

⁸ *De genesi contra manichæos* 1,25,43. MPL 34,193f. Saint Augustine: *On Genesis*, 67. Chaffey: “An Examination”, 92; 95.

⁹ *De civitate Dei* 12,10,2. MPL 41,358. Augustin: *Om Guds Stad*, 525. I den danske oversættelse er det bog 12 kap.11.

Det var mest almindeligt i middelalderen at følge denne opfattelse: Gud skabte verden af intet, pludseligt, fuldmodent og for nylig. Normalt fulgte man derimod ikke Augustins påstand om, at Gud skabte alting samtidigt og på ét øjeblik. I stedet sagde man, at Gud brugte seks dage på at skabe. En af de store dogmatikere i højmiddelalderen hedder *Bonaventura* (ca.1221-74). Han skriver i bog to af sin dogmatik: ”Over en periode på seks dage færdiggjorde Herren det værk, han havde påbegyndt.”¹⁰ Det blev siden almindeligt for teologerne at citere denne sætning fra Bonaventura. Det gjorde reformatorerne med tilslutning.¹¹

Den franske reformator, Jean eller *Johannes Calvin* (1509-64), skriver i sin dogmatik som en kritisk kommentar til Augustin: ”Moses forklarer, at skaberværket blev færdiggjort ikke på ét øjeblik, men på seks dage.”¹² Calvin understreger samme sted den pædagogiske hensigt, som Gud havde med at skabe verden hen over en arbejdsuge afsluttet med en hviledag. Gud vil dermed vise os, at vi skal arbejde det meste af ugen, men også sørge for at hvile en dag hver uge (2 Mos 20,22).

Luthers forståelse af skabelsen

Martin Luther (1483-1546) indleder sin forklaring til trosbekendelsen i Den lille Katekismus med en kendt sætning: ”Jeg tror, at Gud har skabt mig og alle andre skabninger.”¹³ Alt, hvad der findes, skyldes den guddommelige Skaber. Der var engang, da skaberværket ikke var. Men så pludselig skabte Gud himlen og jorden. Han brugte seks dage på det, som 1 Mos 1-2 beretter. Men Luther reducerer ikke skabelsen til en afsluttet handling i fortiden. Den første skabelse og den fortsatte skabelse er samme sag for Luther, idet Guds oprindelige skaberord endnu i dag er den primære og egentlige årsag til alle ting.¹⁴ I sine forelæsninger over 1 Mos kommer Luther så vidt omkring i teologien, at dette værk er blevet kaldt hans *Summa*.¹⁵ I sin kommentar til 1 Mos 2,2 siger Luther:

Bestemt er jeg, hvis du vil betragte min person, noget nyt; for 60 år siden var jeg ikke til. Og sådan dømmer verden. Men Guds dom er en ganske anden. For Gud blev jeg avlet og forplantet straks i verdens begyndelse, og dette ord: Gud sagde: Lad os skabe et menneske, har også skabt mig. For alt, som Gud ville skabe, det skabte han dengang, da han sagde dette, om end ikke alt på én gang står for vore øjne. For ligesom en pil eller en kugle, som skydes ud af en bøsse (for denne flyver hurtigere) så godt som i et øjeblik kommer til målet, og dog skydes gennem et vist rum og en vis afstand, sådan løber Gud ved sit ord fra verdens begyndelse til dens ende. For hos ham er der intet før eller efter, tidligere eller langsommere, men alt er nærværende og for hans øjne; med ét ord: Gud er aldeles uden for og uafhængig af tiden.¹⁶

¹⁰ S. Bonaventura: *Opera omnia* vol.2. *Commentaria in quattuor libros sententiarium*, Firenze 1885, 295 col.2 (i den trykte bog er sidetallet fejlagtigt angivet som 293), art.1, quest.2, sed contra 1: ...*per sex dierum spatium complevit Dominus opus, quod inchoaverat* (min oversættelse).

¹¹ Joel Beeke: *What did the Reformers Believe about the Age of the Earth?*, Petersburg KY: Answers in Genesis 2014, 2.

¹² Calvin: *Institutes of the Christian Religion* 1,14,2, Grand Rapids MI: Eerdmans 1989, 142: “Moses relates that the work of creation was accomplished not in one moment, but in six days” (min oversættelse).

¹³ *Luthers lille Katekismus*. Oversættelse, indledning og noter ved Peter Olsen, Videbæk: Forkynderfonden 2022, 11. *Bekennisschriften der evangelisch lutherischen Kirche*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1967, 510.

¹⁴ Johannes Schwanke: ”Luther on Creation”, i: *Lutheran Quarterly* vol.16, 2002, 3f.

¹⁵ Schwanke 2002, 1: ”...one could even say that they represent his *Summa*.”

¹⁶ Luther: *Første Mosebog* bd.1, København 2018, 45. *D. Martin Luthers Werke* Bd.42,57-58, Weimarer Ausgabe 1883-2009. Herefter forkortes denne serie WA. En del af disse henvisninger til Luther står i parenteser i teksten. Jeg har tidligere skrevet om Luthers forståelse af skabelsen og af Guds skaberord i Peter Olsen: *Open Theism on Providence and Theodicy. An Arminianized Evangelicalism*, København: Det teologiske Fakultet 2009, 108ff.

Gud brugte Martin Luthers forældre, Hans og Margarethe, til at skabe sønnen Martin i 1483. Men Gud overlod ikke bare værket til dem. Det var Gud selv, der skabte den lille Martin sådan som og på dét tidspunkt, da Han ville.

I 1532-33 forelæser Luther over de 15 valfartssalmer: Sl 120-134. Sl 127,1 siger: ”*Hvis ikke Herren bygger huset, arbejder bygmestrene forgæves.*” I sin udlægning af dette siger Luther til Gud: ”Du er nemlig den primære årsag. Jeg er den sekundære årsag. Du er Skaberen, som gør alle ting. Jeg er blot redskabet.”¹⁷ Luthers påstand om Gud som første årsag og mennesket som anden årsag fratager ikke mennesket spontanitet eller ansvar for sine handlinger. Hvert nyt menneske og hvert nyt græsstrå bliver til, og de fleste begivenheder i denne verden sker kompatibilistisk, idet Guds oprindelige skaberord endnu farer rundt derude og bevirker alle ting i, med og ved naturen.¹⁸ Derfor er kornet på marken i dag ifølge Luther lige så underfuldt virket af Gud, som da fem brød i ørkenen kunne mætte de 5.000 mennesker i Joh 6.¹⁹ Der er dog den forskel, at der forud for den første skabelse ikke fandtes andet end Gud selv. Men så valgte Gud at skabe verden på historiens første seks dage.

Luther kritiserer Augustin både for hans allegoriske omtolkning af det, som skabelsesberetningen umiddelbart siger, og for hans idé om, at ”verden er skabt pludselig og på én gang, ikke efterhånden i seks dage” (Luther bd.1, 2018, 5; WA 42,4). Luther understreger flere gange, at de seks skabelsesdage havde udstrækning. Et eksempel på denne udstrækning er dette: Gud førte på den sjette dag dyrene frem for Adam. Derefter lod Han en tung søvn falde over Adam. Mens Adam sov, tog Gud et ribben (eller en del af Adams side) og brugte det til at skabe Eva (1 Mos 2,22). Alt det skete ikke på ét øjeblik. På hebraisk står der først om Adam og derefter om Gud: ”og han sov... og Han tog” osv. (1 Mos 2,21). Verberne står i konsekutiv imperfektum, der ifølge Rosemarie Köhn (1939-2022) bruges ”som tempus historicum... den historiske fortellings verbalform.”²⁰ Først skete det ene, derefter skete det andet. Beretningen forudsætter et tidsinterval. Vi finder de samme konsekutive verbalformer i kap.1. Der er tale om narration, ikke om poesi. Luther siger: ”Derfor må man forstå disse seks dage som sande naturlige dage” (Luther bd.1, 2018, 71; WA 42,92). Han hævder helt generelt om disse kapitler i Bibelen: ”Moses skriver om historiske begivenheder.”²¹ Vi ved nu fra Moses, at Gud skabte verden af intet (*ex nihilo*), siger Luther, og ”at verden for 6.000 år siden endnu ikke var til, skønt man på ingen måde kan få en filosof til at tro dette” (Luther bd.1, 2018, 5; WA 42,3,31). Fordi Gud har åbenbaret sig for Bibelens profeter, har vi ”Helligånden til fører, og han forestiller os ikke gennem Moses nogle absurde allegorier, men lærer os om, hvordan de største ting er gået til” (Luther bd.1, 2018, 106; WA 42,138). I sin gennemgang af Sl 125 siger Luther om Gud, at det er ”Hans natur at skabe alt af intet.”²²

¹⁷ WA 40,3,214,19-21: ...*tu enim es prima causa, ego sum secunda causa, tu es creator et fac totum, ego tantum sum instrumentum* (min oversættelse).

¹⁸ Jeg har skrevet mere udførligt om Luthers forståelse af den fortsatte skabelse i Olsen: *Open Theism* 2009. Angående Luthers brug af begrebet *causa* (årsag), se *ibid*, 108ff. Se også Peter Olsen: ”Alting sker med absolut nødvendighed. Om kontingens, concursus og kompatibilisme”, i: *Theofilos Supplement* vol.6, nr.2, 2014, 175f. Det er ikke absolut *alle* begivenheder i denne verden, der sker kompatibilistisk. Nogle ting gør Gud nemlig *imod* naturens orden. Disse undere eller mirakler vender vi tilbage til sidst i artiklen.

¹⁹ Luther: *Første Mosebog* bd.2, København 2018, 288; WA 43,139. Schwanke 2002, 6.

²⁰ Rosemarie Köhn: *Hebraisk Grammatikk*, Oslo: Universitetsforlaget 1972, 69.

²¹ Luther bd.1, 2018, 13; jf. 52f; WA 42,15,32: *Moses enim Historiam narrat* (min oversættelse); jf. WA 42,68,1 og 30.

²² WA 40,3,154,11f: ...*eius natura ex nihilo omnia creare* (min oversættelse).

Gud skaber ved at befale ting frem. Vi mennesker giver bare navn til de ting, der allerede eksisterer. Men ”Guds sproglære” (*grammatica divina*) er en helt anden. ”Når Han siger: Sol, du skal skinne, så er solen der straks og skinner. Sådan er Guds Ord ikke bare ord, men ting” (Luther bd.1, 2018, 14; WA 42,17,21-23).²³ I forordet til en samling prædikener over 1 Mos skriver Luther: ”Hvis du ikke kan forstå, hvordan det kan klares på seks dage, så tillad Helligånden den ære, at Han er klogere end dig” (WA 24,20,9f; min oversættelse). Det gælder hér som med al åbenbaring fra Gud: ”Lad os forblive elever og Helligånden forblive lærer” (Luther bd.1, 2018, 6; WA 42,5,18). Luthers ’ordteologi’ forudsætter, at Guds Ord tilhører en helt anden kategori end vores ord. Guds Ord er ’gerningsord’ (*thettel wort* eller *thatel wort* eller *thatlich wort*), men vores ord er ’kaldeord’ (*heisselwort* eller *heisse wort*).²⁴ Når Gud siger: ”*Vandet skal vrimle med levende væsner, og fugle skal flyve over jorden*” (1 Mos 1,20), så taler dette ord fisk, fugle og den følgende dag også landdyr frem. Derefter fører Gud dyrene hen til Adam, så Adam kan give dem navn. Hvad han kalder dem, det hedder de. Men Adam kalder ikke dyrene frem af intet. Hans ord skaber dem ikke. Luther bruger samme sted denne distinktion mellem ’gerningsord’ og ’kaldeord’, når han forklarer realpræsensen i nadveren: Gud siger, at brød og vin i nadveren er Kristi legeme og blod, og så *er* det sådan, for Guds Ord er virkekraftigt.

Fordi Gud skabte en fuldt færdig verden pludseligt om end på seks dage, skabte Han den også med alder, dvs. med en tilsyneladende forhistorie. Luther nævner, at fortolkerne har drøftet, om skabelsen skete om foråret eller om efteråret. Ofte har de sagt, at det måtte være om foråret, for at der kunne være mest mulig frugt på træer og buske med det samme. Luther afviser denne spekulation, for det var under alle omstændigheder et mirakel, der skete. Derfor kan det lige så godt være sket om efteråret som om foråret. Men hele denne diskussion viser i det mindste, at de gamle fortolkere opfattede den skabte natur som moden fra første øjeblik. Der måtte nemlig være mad til mennesker og dyr fra dag et. Dette var også Luthers opfattelse: ”Alt dette skete på én gang... jorden grønnedes, træerne blomstrede og også frugterne kom straks derefter. Dette mirakel skete kun denne ene gang... teksten tvinger os jo til at bekende, at træerne stod med frugt på den dag, da Adam blev skabt” (Luther bd.1, 2018, 23; WA 42,28,22-31). Han gentager lidt senere, ”at alle træer blev skabt og var frugtbærende fra første øjeblik.”²⁵ Vi må forstå det øvrige skaberværk på samme måde. Det var ikke kun træerne og deres frugter, der var store og modne fra og med skabelsen af dem. Jeg har ikke set noget sted, at Luther udtaler sig om Adams alder, men han ville utvivlsomt sige, at Gud i 1 Mos 2,7 formede en voksen mand, ikke et spædbarn eller et nyligt befrugtet æg. Adam så vel ud til at være 20-25 år gammel straks efter sin skabelse.

Vi kan resumere Luthers lære om skabelsen sådan: Gud skabte verden af intet. Det gjorde Han pludseligt, fuldmodent og for nylig. Men Gud brugte seks naturlige dage på det og hvilede på den syvende.

²³ Schwanke 2002, 5ff.

²⁴ ”Om Kristi Nadver. Bekendelse” (1528), i: Martin Luther: *Skrifter i Udvalg. Troens evangelium. Ord og sakrament*, København: Credo Forlag 1994, 121; WA 26,282,17ff; David C. Steinmetz: *Luther in Context*, Grand Rapids, MI: Baker 1995, 115. Carl R. Trueman: *Luther on the Christian Life. Cross and Freedom*, Wheaton, IL: Crossway 2015, 84ff.

²⁵ WA 42,29,15f. Den danske oversættelse bd.1, 2018, siger, at træerne ”var frugtbare” (s.23). Den latinske tekst siger: *initio fuisse frugiferas*. Træerne blev skabt sådan, at frugten straks hang på grenene.

Jødisk-kristen tradition: et modent skaberværk

Denne opfattelse har de kristne fælles med de jødiske rabbinere. Jødernes mundtlige tradition, *haggadah*, siger: ”Som alle skabninger formet på de seks skabelsesdage kom Adam fuldt udviklet fra Skaberens hånd. Han var ikke som et barn, men som en mand på 20 år.”²⁶ Da Gud kort efter tog et ribben fra Adam og formede Eva, var hun heller ikke et spædbarn eller et nyligt befrugtet æg, men en voksen kvinde på alder med Adam. Gud sagde jo til dem, at de skulle blive frugtbare og talrige og opfylde jorden (1 Mos 1,28). Det siger man kun til voksne mennesker. Ifølge rabbinsk tradition var ikke bare Adam og Eva, men alle Guds skabninger fuldt færdige straks fra skabelsens øjeblik.

Den jødiske filosof, *Filon fra Alexandria* (ca.20 f.Kr.-ca.50 e.Kr.), forstår skabelsen ligesom rabbinerne: ”I begyndelsen, da Gud skabte universet, frembragte Han fra jorden alle slags træer helt perfekte og med fuldmodne frugter, så de med det samme og uden forsinkelse kunne bruges og nydes.”²⁷ Gud skabte planterne, før Han skabte dyrene, sådan at dyrene straks ved deres skabelse havde noget at æde. Filon var enig med rabbinerne om, at Gud skabte planter og dyr pludseligt og fuldmodne.

Almindeligvis fulgte kristne i oldkirken og i middelalderen denne jødiske tradition. Ærkebiskop i Konstantinopel, *Johannes Chrysostomos* (347-407), siger i sin ottende prædiken over 1 Mosebog, at det er med Gud som med alle gode værter, der inviterer til fest: Han sørger først for at anskaffe godt med mad og drikke. Derefter byder Han sine gæster indenfor. Pointen er: Inden Gud skabte Adam og Eva, sørgede Han for, at træer og buske bar modne frugter, så de nyankomne gæster i Guds Paradis havde rigeligt at spise og drikke.²⁸ Også denne tanke om Guds overdådige fest har de tidlige kristne formentlig fra jøderne. *Encyclopedia Judaica* citerer det rabbinske skrift *Tosefta Sanhedrin* 8,9: ”Sagen kan sammenlignes med en kejser, der bygger et palads, indvier det, forbereder festen og først da inviterer gæsterne.”²⁹ Chrysostomos’ samtidige, *Efraim Syreren* (ca.306-373), skriver i sin kommentar til 1 Mos 1,22: ”Selv om græsset ved skabelsen kun var et øjeblik gammelt, så det ud, som om det var måneder gammelt. På samme måde med træerne: Selv om de kun var én dag gamle, da de spirede frem, var de ligesom gamle træer fuldt modne, og frugten hang allerede på deres grene.”³⁰ Inden Gud skabte dyrene i 1 Mos 1,22, måtte Han sørge for mad til dem. Gud er jo ikke kun vært for mennesker, men også for dyr. Som Sl 147,9 siger: ”Han giver kvæget dets føde, og ravnene,

²⁶ Louis Ginzberg ed.: *Legends of the Jews* Vol.1, Philadelphia: The Jewish Publication Society 2003, 58: “Like all creatures formed on the six days of creation, Adam came from the hands of the Creator fully and completely developed. He was not like a child, but like a man of twenty years of age” (min oversættelse).

²⁷ Philo: ”On the Creation” xiii, i: *The Works of Philo. Complete and Unabridged*, USA: Hendrickson 1993, 7: “In the first creation of the universe... God produced the whole race of trees out of the earth in full perfection, having their fruit... in a state of entire ripeness, to be ready for the immediate and undelayed use and enjoyment” (min oversættelse). Samme tekst findes tosproget, græsk-engelsk, i: *Philo in ten volumes*, Loeb Classical Library 226, Cambridge, MA: Harvard University Press 1986, 1,33.

²⁸ Gengivet fra Johann Gerhard: *On Creation and Predestination*. Theological Commonplaces VIII-XI, St. Louis: Concordia Publishing House 2013, 21 (§ 34). Latinsk tekst i Ioannis Gerhardi: *Loci Theologici* (ed. Preuss), Berlin: Gust. Schlawitz 1853 (oprindeligt udg. 1610), tomus secundus, locus quintus, caput IV, 6.

²⁹ “Adam” i: *Encyclopedia Judaica* vol.2, col.236, Jerusalem: Keter Publishing House u.å.: “The matter may be likened to an emperor’s building a palace, consecrating it, preparing the feast, and only then inviting the guests” (min oversættelse). Jacob Neusner ed.: *The Tosefta* vol.2, Peabody, MA: Hendrickson 2002, 1174.

³⁰ St. Ephrem the Syrian: *Selected Prose Works*, Washington D.C.: The Catholic University of America 1994, 90: “Although the grasses were only a moment old at their creation, they appeared as if they were months old. Likewise, the trees, although only a day old when they sprouted forth were nevertheless like [trees] years old as they were fully grown and fruits were already budding on their branches” (min oversættelse).

hvad de skriger efter.” Tre hundrede år efter Efraim skriver *Beda Venerabilis* (ca.672-735) i sin kommentar til 1 Mos 1,11: ”Ud fra dette vers er det indlysende, at udsmykningen af verden blev klareret om foråret, for det er den årstid, hvor levende planter typisk kommer frem på jorden, og træerne er tynget ned af frugt... Jorden blev pludselig smykket med planter og iklædt blomstrende lunde... På samme måde må vi tro, at mennesket, for hvem alt på jorden blev skabt, også blev skabt i moden form, dvs. som en ung mand.”³¹

Her har vi et eksempel på den traditionelle placering af skabelsen om foråret. Det betragtede Luther som unødvendig spekulation. Skabelsen er under alle omstændigheder et mirakel. Derfor er det meningsløst at opstille forudsætninger for skabelsen. Et mirakel har ikke andre forudsætninger end Gud selv. Men Luther var helt enig i Bedas og i traditionens påstand om et modent skaberværk. Logikken siger da også, at man slet ikke kan frembringe noget færdigskab, uden at det vidner om sin egen forhistorie. Hvis Gud pludseligt skaber en fuldt færdig verden af intet, så vil den med nødvendighed se ældre ud, end den er. Hvis vi kunne sende en biolog tilbage til øjeblikket efter skabelsen, ville vedkommende konkludere, at græsset var en måned gammelt, fuglene var et eller måske fem år gamle, nogle af træerne var nok 100 år gamle, og Adam og Eva var 20-25 år gamle. De præcise tal er dog underordnede. Pointen er bare, at Gud skabte et modent univers.

Bibelens ’underteologi’

De fleste af Bibelens undere er faktisk skabelse med tilsyneladende alder. Det er så omfattende og gennemført i Bibelen, at vi kan formulere dens ’underteologi’. Det er Bibelens forståelse af dens egne undere.³² Jeg vælger at bruge ordet ’under’ om det, som man også kunne kalde et ’mirakel.’ Gud virker ganske vist aktivt med i alle såkaldt ’naturlige’ processer i denne verden (Sl 104,13ff; 127,1; 147,8ff; Jer 14,22; Matt 5,45; 6,25ff; ApG 14,17 m.fl.), og hvis Han trak sin hånd tilbage fra skaberværket, ville det ophøre med at være til. Derfor skulle vi måske bruge ordet ’under’ om de naturlige processer, og så kunne vi med C.S. Lewis (1898-1963) ”definere et *mirakel* som en tildragelse, hvor noget overnaturligt bryder ind i den naturlige verden.”³³ I så fald skulle dette afsnit hedde: Bibelens ’mirakologi’ (for at tale latin) eller Bibelens ’dynamologi’ (for at tale græsk). Men trods disse overvejelser beholder jeg alligevel det gamle kristne ord ’under’ om Guds overnaturlige indgreb i de naturlige processer.

I 4 Mos 16 gør 250 mænd oprør mod Moses og Aron. De siger: ”*Hele menigheden er hellig, alle som én, og Herren er midt iblandt dem. Hvorfor ophøjer I jer så over Herrens forsamling?*” (v.3). Så

³¹ Bede the Venerable: “Commentary on Genesis. Book 1”, i: Michael Glerup ed.: *Commentaries on Genesis 1-3*. Ancient Christian Texts, Downers Grove IL: IVP Academic 2010, 121f: “It is evident from these words that the adornment of the world was completed in the springtime, for that is the season when living plants typically appear on the earth and the trees are laden with fruit... the earth suddenly was beautified with plants and arrayed with flowering groves... in the same manner it must be believed that man, for whom all things on earth had been created, was fashioned in a mature form, that is, as a youthful man” (min oversættelse). MPL 90,21.

³² Jeg udfolder hér noget, som jeg beskrevet mere kortfattet i Peter Olsen: ”Ungjordskreationisme. Teologisk perspektiv”, i: Andreas Østergaard Jacobsen red.: *Vi tror på Himlens og Jordens skaber. Tre syn på skabelse og videnskab*, Fredericia: Credo 2023, 13-33.

³³ C.S. Lewis: *Mirakler. Et indledende studie*, Christiansfeld: ProRex Forlag 2020, 23. Jf. ovenfor: Luthers sammenligning af brødunderet i Joh 6 med kornet på marken i dag. Begge er virket af Guds Ord og derfor lige underfulde.

åbner jorden sit gab og sluger disse mænd sammen med deres familier (v.32f). Derefter siger Gud til Moses, at han skal tage en stav for hver af Israels tolv stammer og skrive navnene på disse stammers overhoveder på de respektive stave. Arons navn skal stå på staven fra Levis stamme. Alle tolv stave lægges ind i Det Allerhelligste i tabernaklet. Hen over natten vil Gud lade den udvalgte stav sætte blomster. Derefter står der: *"Da Moses dagen efter gik ind i Vidnesbyrdets telt, havde Arons stav, staven for Levis hus, sat skud. Den havde sat skud, fået blomster og bar modne mandler"* (17,23). Med dette under viste Gud, at Han havde udvalgt Aron og hans slægt som ypperstepræst i Israel.

Hvis det var en stav fra et mandeltræ, er der ikke noget mærkeligt i, at den sætter mandler. Men at den ligefrem får blomster og modne mandler hen over natten, dét er et under! Det plejer at tage længere tid. Hvis vi kunne sende en biolog tilbage til ca. 1.440 f.Kr., ville han eller hun konstatere, at mandlerne måtte have været på vej fra små skud til fuldmodne mandler i et par måneder eller mere. Men sådan var det ikke i dette tilfælde. Her sprang Gud den naturlige udvikling over. Han skabte mandler med tilsyneladende alder.

I Joh 2 er Jesus og Hans disciple til bryllup i Kana sammen med bl.a. Jesu mor, Maria. Desværre slipper vinen op. Det er ikke godt for stemningen. Men så siger Jesus til tjenerne, at de skal fylde vand i seks store vandkar, som hver kunne rumme ca. 100 liter (v.6f). Da de bringer en smagsprøve til skafferen, er det blevet til en ualmindeligt god vin (v.9f). Jesus laver 600 liter vand om til fremragende årgangsvin. Han gør det på et øjeblik. Der er ikke noget mærkeligt i, at vand bliver til vin. Det sker hvert efterår ude på vinmarkerne. Det plejer bare at tage længere tid. I dette tilfælde springer Jesus den naturlige modningsperiode over. Hvis vi kunne sende en biolog eller en kemiker tilbage til byen Kana omkring år 30 e.Kr., ville vedkommende konstatere, at druerne havde stået på marken gennem hele sommeren. Derefter havde den pressede druesaft ligget på fade og gæret gennem lang tid for at blive til en så fremragende vin. Men sådan gik det ikke for sig i dette tilfælde. Jesus befalede simpelthen den gode vin frem. Han gjorde det sådan, at den vidnede om tilsyneladende alder.

I Joh 11 ligger Lazarus syg i Betania. Men Jesus venter med at komme på besøg, til Hans ven er død. Da Han kommer hen til graven, siger Han, at de skal tage stenen væk. Lazarus' søster, Martha, bliver forfærdet. Hun siger: *"Herre, han stinker allerede; han ligger der jo på fjerde dag"* (v.39). Lazarus var altså ikke skindød. Han var stendød. Jesus blev helt bevidst væk fra Betania, indtil alt menneskeligt håb var ude. Han gjorde det, for at de skulle lære at tro på Ham (v.42). Så råbte Han med høj røst: *"Lazarus, kom herud!"* (v.43). Lidt efter kom den døde ud af graven. Han var noget besværet af de strimler af linned, som man havde viklet om ham. Men ellers fejlede han ikke noget. Hans kød og organer var lige så fine, som før han blev syg. Indtil for få øjeblikke siden lå han og rådne i varmen. Det var derfor, han stank. Men nu stank han ikke mere. Førrådelse går hurtigt i varmen, men den tager dog nogen tid. En biolog eller en kemiker vil kunne beskrive stadierne i en sådan førrådelsesproces. Denne proces vendte Jesus om på et øjeblik. Han gjorde det med sit Ord. Han befalede ikke bare livet at vende tilbage til Lazarus. Jesus befalede også hans kød og organer at blive fine igen. Det var et under.

Vi kunne fortsætte med det ene bibelske under efter det andet, men pointen skulle nu være klar nok. Vi siger i trosbekendelsen: *"Jeg tror på Gud Fader, den almægtige, himmelens og jordens skaber."* I så fald tror vi også på, at Han kan skabe blomster, mandler, vin og helbredelse ved at befale det frem. Eller sagt på en anden måde: Vi tror på, at Gud på et øjeblik kan skabe fuldt færdige ting med

tilsyneladende alder. Her har vi Bibelens 'underteologi': Gud skaber på et øjeblik modne planter, dyr, mennesker og helbredelser, så de ser ud til at have en forhistorie, som de bare aldrig har haft. De er lige blevet til på Guds befaling.

Hvis vi accepterer denne 'underteologi' og så læser om den første skabelse, får vi det indtryk, at Gud virkede på samme måde dengang. Sl 33,6 og 9 siger: *"Ved Herrens ord blev himlen skabt, hele dens mangfoldighed ved et pust fra hans mund ... For han talte, og det skete, han befalede, og det stod der."* Paulus taler i Rom 4 konkret om, at Gud gør de døde levende. Men det lyder mere generelt, når han tilføjer, at Gud *"kalder på det, der ikke er til, så det bliver til"* (v.17). Det var sådan, livet og helbredelsen blev til i Lazarus' krop. Det var sådan, vinen blev til i Kana. Det var sådan, der kom mandler på Arons stav. Og det var sådan, verden blev skabt i 1 Mos 1. I alle tilfælde skabte Gud pludseligt og med tilsyneladende alder.

Moderne indvendinger - og nogle svar

Når vi siger sådan om Guds skabelsesmodus, kan nogen indvende: "Men Gud snyder os vel ikke? Hvis Gud skaber noget, der ser ældre ud, end det er, så snyder Han os jo! Tror du på en Gud med en tvivlsom moral?"

Jeg har tre svar. Det første siger: Da brudeparret i Kana fik 600 liter god årgangsvin, uden at Jesus forklarede dem, hvorfra den kom, følte de sig ikke snydt. Da Jesus gav Lazarus livet tilbage og endda helbredte hans halvrådne kød og organer, følte hverken Lazarus eller hans søstre sig snydt. Og da Gud satte Adam og Eva i en have, hvor træer og buske fra første øjeblik bar modne frugter, følte de sig ikke snydt. Det er bare moderne, såkaldt 'videnskabelige' mennesker, der føler sig snydt, fordi de ikke vil tillade Gud at være den almægtige Skaber, som vi møder i Bibelen.

Mit andet svar siger: Det kan slet ikke lade sig gøre at skabe noget fuldt færdigt på ét øjeblik uden at skabe det med tilsyneladende alder. Vi kan ikke engang forestille os, hvordan det skulle se ud. Hver gang vi ser et færdigt produkt, går vi ud fra, at det har en tilblivelseshistorie. Det gælder både de naturlige produkter, der kommer op af jorden, og de kunstige produkter, som mennesker fremstiller.

Mit tredje svar siger: Gud viser med Bibelens mange undere, at Han ofte – eller i hvert fald indimellem – skaber noget pludseligt, fuldt færdigt og med tilsyneladende alder. Når Gud nu viser os det så ofte, kan vi ikke beskyldes Ham for at føre os bag lyset. Han snyder ikke nogen. Han har jo sagt det til os. Det er bare os, der ikke vil tro på, hvad Han siger.

Det er mærkeligt at konstatere, at en del moderne, såkaldt 'videnskabelige' kristne har lettere ved at acceptere Jesu undere i Det nye Testamente end Bibelens allerførste undere i 1 Mos 1. Der er ikke ret stor forskel på disse undere. Hvis vi accepterer underne i NT, kan vi på det grundlag formulere en 'underteologi', der beskriver for os, hvordan Gud handler underfuldt. Med denne 'underteologi' i baghovedet kan vi bedre forstå, hvad det er, der sker i 1 Mos 1: Gud skaber jord og himmel, planter, dyr og mennesker af intet, pludseligt, fuldt færdigt og med tilsyneladende alder. Alt i Bibelen tyder på, at dette skete for relativt nyligt.

C.S. Lewis nævner den samme lighed mellem underne i NT og de allerførste undere i Bibelen: "Jeg vil hævde, at ved alle de nytestamentlige mirakler gør den inkarnerede Gud pludseligt og lokalt noget, som Gud generelt har gjort eller vil gøre. Hvert eneste mirakel fortæller os med små bogstaver noget, som Gud allerede har skrevet eller vil skrive med bogstaver så store, at vi næsten ikke kan se dem,

skrevet på hele universets lærred.”³⁴ Om vinunderet i Joh 2 nævner Lewis, at Gud hvert år forvandler ”vand, jord og sollys til en frugt, hvis saft med den rette behandling kan blive til vin... Et bestemt år vælger Gud så en enkelt gang at springe de naturlige processer over og skabe vin på et øjeblik... Gud gør for så vidt ikke andet, end hvad han plejer at gøre, nemlig at lave vin. Miraklet består i processens usædvanlige simplificering.”³⁵ Denne ’underteologi’ er så gennemført og fylder så meget i Bibelen, at nogle moderne læsere tilsyneladende ikke kan se skoven for bare træer.

Den tidligere ateist, C.S. Lewis, er klar over dette: Hvis ikke man tror på, at Gud kan skabe fuldt færdige ting på ét øjeblik, så har man valgt den tro, der hedder ateisme. Men tror man på en skabende Gud, er der intet problem i skabelse med tilsyneladende alder.

En anden indvending fra moderne tvivlere lyder: ”Hvis Gud har skabt verden for nylig, fuldt færdig og med tilsyneladende alder, så kan det jo være, at Han skabte den i tirsdays med byer, med biler og med biblioteker fulde af bøger, som ingen har skrevet. Gud har lige skabt dem. Måske har Han også skabt os mennesker med erindringer om vores barndom, selv om vi aldrig har været børn. På den måde opfører stort set al videnskab, ikke mindst historievidenskaben!”

Jeg svarer: Bibelen giver os grund til at tro, at Jesus kan skabe vin af vand på et øjeblik og derfor med fiktiv forhistorie. Den giver os grund til at tro, at det var sådan, Gud skabte verden inklusive Adam og Eva. Men den giver os ikke grund til at tro, at alt dette skete i tirsdays. Store dele af Bibelen er historisk narration: Den fortæller os om patriarkerne Abraham, Isak og Jakob. Den genfortæller Israels historie gennem ca. 1.500 år. Den giver os grund til at arbejde videnskabeligt med historien både før og efter Bibelens egen tid. Men den giver os også grund til at betvivle meget gamle dateringer af olie, klipper og andet, som vi finder i jorden. Jeg tror, at Gud skabte verden pludseligt med både olie og klipper. Jeg ved ikke, om det skete for 6.000 år siden, som Bibelens slægtstavler tyder på. Måske mangler vi nogle oplysninger.³⁶ Måske er verden ældre end som så. Men hvis Gud skabte verden pludseligt og for nylig med både olie og klipper, så vil de bære vidnesbyrd om en højere alder, end de faktisk har. Det skal vi ikke undre os over, for det svarer til den bibelske ’underteologi’: Gud skabte græsset, så det så ud til at være en måned gammelt. Gud skabte fuglene, så de så ud til at være et eller måske fem år gamle. Gud skabte Adam og Eva kønsmodne, så de så ud til at være 20-25 år gamle. Og Gud skabte olie og klipper, så de så ud til at være tusindvis af år gamle.

Her ser jeg bort fra Syndfloden i 1 Mos 7 og andre katastrofale hændelser, der på kort tid kan have vendt op og ned på jordlag og klipper, begravet og fossileret planter og dyr og ’skabt’ geologiske fænomener, der ifølge de gængse teorier tager tusinder eller millioner af år. Martin Luther var søn af en bjergværksmand i Sachsen. Han var godt bekendt med fossiler, som han forklarede med Syndfloden (Luther bd.1, 2018, 57; WA 42,75). Jeg hælder til den samme forklaring. Når geologiske

³⁴ Ibid, 270.

³⁵ Ibid, 272f. Den sidste sætning i dette citat hedder i Lewis’ engelske: ”The miracle consists in the short cut” (C.S. Lewis: *Miracles. A Preliminary Study*, London: Collins 2012, 221). Miraklet består i, at Jesus skyder genvej. Han springer vinens naturlige udvikling over.

³⁶ 1 Krøn 5,29-40 giver Arons slægtstavle frem til eksilet. Ezra 7,1-5 giver den samme slægtstavle, blot i modsat rækkefølge. Men slægtstavlen hos Ezra mangler nogle led; jf. www.biblegateway.com/resources/encyclopedia-of-the-bible/Genealogy se afsnit 3. *Genealogies incomplete* (læst d.8/9-25). Bibelen hævder ikke, at alle dens slægtstavler er komplette. Ofte er de nok repræsentative; dvs. de giver os kun slægtens vigtigste navne.

fund ser ud til at være mange tusinde eller millioner år gamle, *kan* forklaringen være skabelse med tilsyneladende alder. Men forklaringen kan måske også være senere, katastrofale omvæltninger som f.eks. Syndfloden. Her har jeg dog valgt at fokusere på Guds pludselige skabelse af en moden verden.